

ALİ CEVAT YÜREKLİ ve YAŞ DESTANLARI

ALİ CEVAT YÜREKLİ AND AGE EPICS

Özlem ÜNALAN*

ÖZET

Yaşnâme geleneği XI. Yüzyıldan günümüze kadar gelmiş bir destan geleneğidir. Hoca Ahmed Yesevî' nin 88 dörtlükten oluşan hikmetleri, edebiyatımız da ilk gerçek yaşnâme sayılmaktadır. Âşık Edebiyatındaki ilk yaş destanı örneği ise XVI. yüzyılda yaşayan Kurbanî'ye aittir. İnsan hayatının safhalarını konu edinen bu destan, be-beklikten 100 yaşına kadar ki insan ömrünü ele almıştır. Günümüzde ise yaşnâme geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri Ali Cevat Yürekli'dir. Yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde Yürekli, yazmış olduğu üç yaşnâme ile günümüzde en fazla yaş destanı örneği veren şair olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Yaş destanı, yaşnâme, Ali Cevat Yürekli.

ABSTRACT

Yasname is an epic tradition which is carried through recent day since the 11th century. Hoca Ahmed Yesevi's wisdoms which are being constituted of 88 quatrains are considered as the first authentical yaşnâme. The first pattern of Age epic belongs to Kurbanî who lived in the 16th century. This epic treats with human life stages, from childhood to the age of 100. In the present day, Ali Cevat Yürekli became one of the most important representatives of the yaşnâme tradition. At the and of our researches it is became clear that Yürekli, with his three yaşnâmes, is the author who wrote the most yaşnâmes in the recent time.

Key Words: Age epic, yaşnâme, Ali Cevat Yürekli

*Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi (Folklor) Yüksek Lisans öğrencisi.

GİRİŞ

Her yaşın durumuna göre insan hayatını konu edinen yaş destanları, âşıklar tarafından ortaya konulan ve insan hayatının ana rahmine düşmesinden, ölümüne kadar olan safhaları yaş kademelerine göre konu edinen destan türleridir.¹

Hayrettin İvgin, genellikle baba sulbünden ve ana rahminden başlamak üzere, yüz yaşına kadar insan ömrünü yıllara göre anlatan bu çeşit şiirlere yaşnâme adını vermiştir.²

Yaşnâmeler, XI. yüzyıldan günümüze kadar edebî bir gelenek olarak devam eden ve örneklerine daha çok halk şiirinde rastladığımız bir destan çeşitidir. Doğu Anadolu ve Azerbaycan âşıkları arasında mahresnâme olarak adlandırılmaktadır.³

Âmil Çelebioğlu ilk yaş destanı örneğinin Yusuf Has Hâcib'e ait olduğunu belirtmiştir. Buradaki yaş destanı örneklerine Kutadgu Bilig'in 364-377. beyitler arasında rastlanmaktadır.⁴ Söz konusu beyitlerde 30.40.50 ve 60. yaşlardaki insanoğlunun özelliklerinden söz edilmektedir. Gerçek bir yaşnâme veya yaş destanı değildir. Sadece gençlik ve ihtiyarlık dönemleri kıyaslanırken sayılan yaşların özellikleri üzerinde durmuştur. Beyitlerde, gençlik yıllarının göz açıp kapayıncaya dek geçtiği hatırlatılmakta, bu yılların yararlı işler yapılarak geçirilmesi gerektiği konusunda öğüt verilmektedir.⁵

Bu konuda Doğan Kaya “*dikkatli incelendiğinde aslında bunların doğan her canlının zamanla yaşlanacağını ve hayatının sona ereceğini anlatan ve yaşnâme niteliği taşımayan şiirler olduğu görülecektir.*”⁶ diyerek Kutadgu Bilig'in 364-377. beyitlerini ilk yaş destanı olarak almamıştı

¹ Doğan Kaya, *Yaşnâmeler*, Ankara, 2004, s.11.

² Hayrettin İvgin, “Halk Şiirinde Yaş Destanları”, *Çağrı Dergisi*, Nisan 1980, s.16.

³ Hayrettin “İvgin, Âşık Şenlik'in Yaşnâmesi”, *Âşık Şenlik Sempozyum Bildirgeleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,2000, s.137.

⁴ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig I*, (Çeviren: Reşit Rahmeti Arat), TDK Yayınları: 458, Ankara, 1979, s.51- 52.

⁵ Nail Tan, “Yaş Destanları ve Yunus Emre'nin Bir Şiiri Üzerine”, *Türk Dili Dergisi*, S: 561, 1998,226-232.

⁶ Doğan Kaya, *Yaşnâmeler*, Ankara, 2004, s.15.

Hoca Ahmed Yesevî' nin 88 dörtlükten oluşan hikmetleri, edebiyatımız da ilk gerçek yaşnâme sayılmaktadır.⁷ Hoca Ahmed Yesevî, bu hikmetlerinde yaş yaş bütün hayatını anlatmaktadır.

Kırgızlara ait olan ve dünyanın en hacimli destanı olarak bilinen Manas destanın Er Koşay bölümü yaş destanı örneği teşkil etmektedir.⁸

Âşık Edebiyatındaki ilk yaş destanı örneği ise XVI. yüzyılda yaşayan Kurbanî'ye aittir. "Yahşdır" redifli şiiri on birli hece ölçüsüyle, koşma nazım biçimiyle dörtlükler halinde yazılmıştır. İnsan hayatının safhalarını konu edinen bu destan, bebeklikten 100 yaşına kadar ki insan ömrünü ele almıştır.

Yunus Emre'nin, divanında yaşnâmeye yakın bir şiiri bulunmaktadır fakat tam bir yaşnâme olduğunu söylemek yanlıştır. Şiir, hayatın iyi işler yaparak, hayır işleyerek yaşanması gerektiğini öğütlemektedir.

Bilinen en hacimli yaşnâme Kıbrıslı şair ve yazar Oğuz Yorgancıoğlu'na ait olup 144 dörtlüktür. Dörder yaşnâmeye sahip olan Karacaoğlan ve Mahdum Kulu ise Âşık Edebiyatının en çok yaş destanına sahip olan isimleridir.⁹

Bazı şairler de kendi hayatlarını anlatan yaş destanı yazmışlardır. Kağızmalı Cemal Hoca, Yusufelili Fahrî, Malatyalı Âşık Balı, Mevlüt İhsanî, Tortumlu Ruhanî, Konyalı Âşık Mehmet, Reyhanî gibi şairlerin kendi hayatlarını anlatan destanları vardır. Günümüz halk şairlerinden Ali Cevat Yürekli, verdiği üç yaşnâme örneği ile yaşayan âşıklar arasında en fazla yaş destanı örneği veren kişi olmuştur.

1.Yaşnâmelerin Muhteva Bakımından Tasnifi

Yaşnâme, Hayat Destanı, Ömür Destanı ve Yaş Türküsü olarak da adlandırabileceğimiz yaş destanları; insan ömrünü yaş basamaklarına göre ele alan manzumelerdir. Bu destanların temelinde insanoğlu ve onun inişlerle çıkışlarla dolu yaşamı vardır.

Bazı yaşnâmeler genç kızların 10 ile 20 yaşları arasındaki durumlarını anlatır. Onların bu yaş aralığında yaşadığı fiziki ve ruhî değişimi ele alır. Fehmi Gür'ün bu tarzda yazılmış yaş destanı şu şekildedir:

⁷ Âmil Çelebioğlu, Türk Edebiyatında Yaşnâmeler, Türklük Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 1985, s.254-267.

⁸ Çelebioğlu, s. 268.

⁹ Çelebioğlu, s.269.

Fidan Gibi

On birinde bir kız gördüm

Bağda bitmiş fidan gibi

On ikide huri melek

Can içinde canan gibi

...

On dokuzda fırsat geçer

Bir kuştur kafesten uçar

Yirmisinde olur naçar

Yel götürür saman gibi¹⁰

...

Bazı yaş destanlarında yer yer öğütler bulunabileceği gibi kimisinde şairin acıları, sevinçleri, özlemleri veya sitemleri dile getirilir. Bu tarzda yazılmış yaş destanına örnek olarak Duran Tamer'in "*Bitti Tükendi*" isimli yaşnâmesini örnek verebiliriz:

Bitti Tükendi

...

On beşinde aşk bağını gezmeden

Dosta varam dedim eller sezmeden

Yâr göğsüne altın inci düzmeden

Eyvah bu genç ömrüm bitti tükendi

...

Sekseninde kapıları açmadan

Duran'ın gülleri koku saçmadan

Gönül bağım ırmak olup taşmadan

Eyvah bu genç ömrüm bitti tükendi ¹¹

¹⁰ Ramazan Çiftçi, *Arapgirli Halk Şairi Fehmi Gür Hayatı- Sanatı- Bütün Şiirleri 1*, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları 2, Malatya, 2000, s.45-46.

¹¹ Doğan Kaya, "*Yaşnâmeler*", (Duran Tamer, *Sevdanın Yeli*), Ankara, 2004, s.155-156.

Doğuştan başlayarak bebeklik, çocukluk, gençlik, orta yaşlılık ve ihtiyarlık dönemlerini basamak basamak işleyen yaş destanları da vardır. Ali Rıza'nın *Benzer* isimli yaş destanı bu türe örnek verilebilir:

Bir yaşında sürüm sürünür
İkisinde ipek gibi örünür
Üç yaşında gâyet tatlı görünür
Petekten bölünmüş ballara benzer
...
Yetmişinde kimse bakmaz sözüne
Sekseninde sızı iner dizine
Doksanında nazar etsem yüzüme
Virânedede esen yellere benzer¹²

Konuları bakımından yaş destanları hakkında son olarak ölüm ötesi, kabir hayatı, sırat, cennet ve cehennem gibi daha derin konulara yer veren yaş destanları söylenebilir. Bunlar sayıca çok fazla değildir. Aynı şiirle bir elifnâme örneği de vermiş olan Zahmî şiirinde yaş basamaklarına geçmeden önce Âdem ve Havva'dan, insanoğlunun ana rahmine düşmesinden söz eder. Daha sonra bir yaşından başlayarak yüz yirmi beşe kadar olan insan ömrünü ele alır. Son olarak da ölüm ve ötesinden, kabir hayatından söz eder.

...
O kanı yer iken dünyaya çıktım
Anamın rahminde zağlandım aktım
Anama babama gül gibi koktum
Kaptı beni sarmaladı yorgana
Bir yaşımda yorgana sarılıp yattım
İkide sütün tadını tattım
Üç yaşımda memeyi de terk ettim
Dört yaşımda gezer oldum bîgân
...

¹² Refik Ahmet Sevengil, *Çağımızın Halk Şairleri*, İstanbul, 1967, s. 280-281.

Kefene sardılar bu beyaz teni
 Âhiri böyledir pâk et sen seni
 Bir karanlık yere koydular beni
 Melekler yanıma geldi pinhâne

Pinhân iki melek yanıma geldi
 Dinden îmandan haberler sordu
 Cevap veremedim topuzlar vurdu
 Ağlamaktan gözüm döndü büryana¹³

...

İnsan ömrünün doğum öncesi ve ölüm sonrasıyla da ilişki olduğunu düşünen şairler, Hz. Nuh gibi bin yıl yaşayan peygamberleri örnek vererek insanın sonunun ölüm olduğunu dile getirirler.

2.Yaşnâmelerin Şekil Özellikleri

Yaşnâmeleri, gerek işlenen konu gerek dörtlük sayısı gerekse kullanılan ölçü bakımından değerlendirdiğimizde bir destan türü olarak nitelendirebileceğimizi rahatlıkla söyleyebiliriz. Dörtlüklerle yazılmış pek çok yaş destanı bulunmakla birlikte beyit ve bentlerle yazılmış şiir örnekleri de mevcuttur.

Koşma biçimindeki yaş destanları 11’li hece ölçüsü yazılmış olup dörtlük sayısı 5 ile 88 arasında değişmektedir. Beyitlerle yazılan yaşnâmeler ise mesnevi ve gazel biçiminin de kafiyeleşmiştir. Bu yaşnâmelerin dışında bilmece ve tekerleme biçiminde söylenen anonim ürünlerde bulunmaktadır.

3. Ali Cevat Yürekli’ nin Hayatı

Ali Cevat Yürekli, 1950 yılında Sivas’ın İmranlı ilçesi, Cerit köyünde doğmuştur. Gül ile Mehmet Ali çiftinin ilk erkek çocuğudur. İlkokulu köyünde okuyan Yürekli, ortaokulu dışarıdan bitirmiştir. Yirmi yaşına kadar köyde kalmış, çiftçilikle uğraşmış, yirmi yaşında Kayseri’de paraşütçü komando olarak askerliğini yapmıştır.

Askerlik sonrasında Ankara’ya yerleşmiş, yirmi beş sene bir kamu kuruluşunda çalışmaya başlamıştır. 1967’de ilk evliliğini gerçekleştirmiş, 1976’da eşi vefat edince bir süre sonra ikinci evliliğini yapmıştır. 1974’te “İmranlı” , 1984’te “Şu Gurbet”, 2007’de “Anadolu’ m” isimli kasetlerini çıkarmıştır. 1997’de “Ozanın Gönül Defteri”, 2006’da “Bir Ozanın Kaleminden Yöremiz

¹³ Amil Çelebioğlu *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul,1998, s.429-433.

ve *Kültürümüz*” adlı kitapları yayınlanmıştır. 1996’da çalıştığı kurumdan emekli olan Yürekli ’nin, üç çocuğu vardır.¹⁴

Ali Cevat Yürekli, insan ömrünü dört mevsime benzetmiş ve şu şekilde kategorize etmiştir:

İnsanoğlu doğduğunda çocukluğu yaza benzer. Herkes onu sever, kucaklar, ona güler. Baharda koyun ve kuzuların meleşip oynadıkları gibi onlar da anne ve babaları ile koşuştururlar. Anne ve baba bir ağaçtır, bir daldır, bir gölgedir. Doğan çocuksa o ağacın bir meyvesidir. Yeni dallarda fişkırان taze bir sürgündür. Dalıyla, çiçeğiyle, meyvesiyle sevilir.

İlkbahar mevsimi, insanoğlunun ergenlik çağıdır. 10-30 yaş arasındır. Artık sıcağa soğuğa, sevmeye, kızmaya alışır. Gençtir, kanı gürdür, yokuşlar gözüne düz görünür. Evlilik çağıdır, evlenir, verimli olmaya başlar. Yetişmiş bir başak gibi bir meyve gibi artık içeriye dışarıya alışıktır, ömrün en sevimli çağıdır.

Güz mevsimi, insanoğlunun 30-60 yaş arasındır. Yani en verimli çağıdır, evlidir. Çoluk çocuk sorumluluğu bir yandan aile reisidir. Bütün ağır yükler, sorumluluklar üstündedir. Oğlan evlenir, kızlar gelin edilir. Düğün dernek derken tıpkı güz mevsimidir. Bağ bozulur, bahçe bostan sökülür. Bir yandan kazandığını harcamaya başlar, herkes ona bakar. Her şey onun sorumluluğundadır onun sözü geçer.

Kış mevsimi altmışın üstündedir, saç sakalı beyazlar, beli bükülmeye başlar. Yüzleri buruşur. Artık eskisi sevilmez, sözü dinlenmez, biraz daha yaşlanır. Sofrası bile ayrılır. Tıpkı kış mevsimi gibi hiçbir şeyi sevilmez, ne zaman ki vadesi yeter ölür, toprak olursa işte o zaman hayat biter.¹⁵

4. Ali Cevat Yürekli’ nin Yaş Destanları

4.1 Dediler

Bin dokuz yüz elli dünyaya geldim
Çünkü hep ağladım, gülmez dediler
Büyüdüm düzenin kölesi oldum
Bu kimseye boyun eğmez, dediler

¹⁴ Doç. Dr. Fatma Ahsen Turan, Ezgi Bolçay (edt.), *Sazın ve Sözü'nün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri V*, (Özlem Ünalın, Ali Cevat Yürekli), Ankara,2011, s.9.

¹⁵ Ali Cevat Yürekli, *Ozanın Gönül Defteri*, Ankara,2006,s.19.

On yaşında okuryazar olmuşum
On beşimde gezer tozar olmuşum
Yirmide haksıza kızar olmuşum
Hiçbir yerde geri kalmaz dediler

Yirmi beş yaşında yuvamı kurdum
Çokça uğraşıp da kafamı yordum
Saz çalıp türküler söyleyip durdum
Yine de bu saz çalmaz, dediler

Otuzumda düzen verdim sazıma
Nasihatler ettim oğul kızıma
Hiçbir güzel dayanamaz nazıma
Açmış bir çiçektir solmaz, dediler.

Yaş **otuz beş** her zorluğa alıştım
Bu hayatın çilesiyle yarıştım
Kırkımda kendimle yeni barıştım
Hayatta küsmeyi bilmez, dediler

Kırk beşimde karlar yağdı başıma
Boyun eğdim hayal ile düşüme
Şimdi de girdim ben **elli** yaşına
Yürekli eserin ölmez dediler

Ali Cevat Yürekli I. yaş destanında, yaş basamaklarını beşer beşer beşer sınıflandırmış, on yaşından kırk yaşına kadar olan yaş dizinini ele almıştır. “*Dediler*” redifli bu yaşnâmede şair kendi hayatından kesitler sunmuştur.

4.2 Doğuştan Ebediyete Hayat

Anandan doğunca severler seni
Fırtına koparan yele benzersin
Yaramazsın diye döverler seni
Ağlasan da yine güle benzersin

Onunda sana hep çocuksun derler
Çalıştırlar hep hakkını yerler
On beşinde görür sağırlar körler
Petekten süzölmüş bala benzersin

Otuz beş olunca artıyor yükün
Kırkında kâmil dir yenilmez hakkın
Kırk beşinde güçlü sıkıysa dokun
Aklı başından bir kula benzersin

Altmış beşinde saç dökölür gider
Yetmişinde belin bükölür gider
Sekseninde kanın çekilir gider
Yolcusu olmayan yola benzersin

Doksanından sonra kuruyor bağın
Artık ıfık vermez fitilin yağın
Yavaş yavaş seni bekler toprağın
Issız kalmış susuz çöle benzersin

Yürekli artık geç duyarlar seni
Kefenin biçilir soyarlar seni
Sonunda mezara koyarlar seni
Ne gelmiş ne gitmiş kula benzersin¹⁶

Yürekli, “*Benzersin*” redifli şiirinde bir önceki yaş destanına olduğu gibi yaş basamaklarını genel itibariyle beşerli biçimde ayırmıştır. Onuncu yaştan başlamış, on beşten otuz beşe çıkmıştır. Elli ve elli beşinci yaşlara yer vermeyip altmış beşten devam etmiş doksanıncı yaşa kadar onar ilerlemiştir. Bebeklik döneminden ölüm sonrasına kadar anlattığı bu şiirinde insan ömrünün genel itibariyle yaşadığı değişiklikleri ele almıştır.

¹⁶ Doç. Dr. Fatma Ahsen Turan, Ezgi Bolçay (edt.), *Sazın ve Sözüñ Sultanları Yaşayan Halk Şairleri V*, (Özlem Ünalın, Ali Cevat Yürekli), Ankara, 2011, s.25.

4.3 Hayat Destanı

Dal yeşerir çiçek meyveyi verir
Ağlayarak bir can gelir dünyaya
Gözlerini açar dünyayı götür
Herkes seni sever kulundur senin
Yaşın **on** olunca çocukluk çağın
Gün ne gün büyürsün dik olur başın
Seni çok severler bacı kardaşın
Sanki fani dünya malındır senin

Yaşın **yirmi** olur gençlik çağındır
Seven gönüllerin bahçe bağıdır
Gönül sofrasının kaymak yağıdır
Sen memnunsun dünya çölündür senin

Yaşın **otuz** olur kurulur yuvan
Daha genç görünür bitmiyor havan
Sana hiç fark etmez yağlıyla yavan
Kuru soğan ekmek balındır senin

Yaşın **kırk** olunca çürür dişlerin
Siyahlar kalmaz beyazdır saçların
Yerini hiç bulmaz hayal düşlerin
Bunlar daha iyi halindir senin

Yaşın **elli** olur çileler başlar
Sana şahin olur kargalar kuşlar
En yakınım bile hep seni dışlar
Bir damla yaş bile selindir senin

Yaşın **altmış** olur geçmiyor sözün
Artık dinlemez eşinle oğlunla kızın
Kış dönmüş olur baharın yazın
Artık tipi boran yolundur senin

Yaşın **yetmiş** olur tutmaz dizlerin
Pus iner gözüne görmez gözlerin
Kırışır suratın solar yüzlerin
Hayatın kuruyan dalındır senin

Yaşın **seksen** olur kuruyor kanın
Bal ile yağı bile istemez canın
Mezarındır artık sarayın hanın
Oturduğun koltuk salındır senin

Yürekli'yim der ki biter acılar
Toplanır başına kardeş bacılar
Ruhuna Fatiha okur bacılar
Artık konuşmayan dilindir senin

Yürekli üçüncü yaş destanında ise onuncu yaştan başlayıp doksana kadar devam eden yaş dönemlerini onarlı basamaklar halinde ele almıştır. Bu yaş destanında da insan hayatındaki olağan değişiklikler anlatılmıştır. Her üç yaşnâme de on birli hece ölçüsü ile dörtlükler halinde yazılmıştır.

SONUÇ

Ali Cevat Yürekli, günümüz âşık şiirinin önemli temsilcilerindendir. Yazmış olduğu yaş destanları ile bu türün günümüzdeki seçkin örneklerini vermiştir. Bu çalışmamızda yaş destanlarının tanımlarına yer verdikten sonra konuları bakımından yaş destanlarını örneklerle değerlendirip, yaşnâmelerin şekil özellikleri üzerinde durduk.

Ali Cevat Yürekli'nin hayatını ele aldıktan sonra onun yaş basamakları hakkındaki görüşlerine yer verdik. Ardından söz konusu olan üç yaşnâmeyi şekil ve muhteva bakımından değerlendirdik.

KAYNAKÇA

- ÇELEBİOĞLU, Âmil; “*Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, Türk Edebiyatında Yaşnâmeler*, İstanbul, 1998.
- ÇİFTÇİ Ramazan, *Arapgirli Halk Şairi Fehmi Gür Hayatı- Sanatı- Bütün Şiirleri I*, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları 2, Malatya, 2000.
- HÂCİB, Yusuf Has; “Kutadgu Bilig I”, çeviren: Reşit Rahmeti Arat, *TDK Yayınları*: 458, Ankara, 1979.
- İVGİN, Hayrettin; “Halk Şiirinde Yaş Destanları”, *Çağrı Dergisi*, Nisan 1980.
- İVGİN, Hayrettin; “Âşık Şenlik’in Yaşnâmesi”, *Âşık Şenlik Sempozyum Bildirgeleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- KAYA Doğan, *Yaşnâmeler*, Ankara, 2004.
- SEVENGİL Refik Ahmet, *Çağımızın Halk Şairleri*, İstanbul, 1967.
- TAN, Nail; “Yaş Destanları ve Yunus Emre’nin Bir Şiiri Üzerine”, *Türk Dili Dergisi*, S: 561, 1998.
- TURAN Fatma Ahsen, Ezgi Bolçay (edt.), *Sazın ve Sözü’n Sultanları Yaşayan Halk Şairleri V* (Özlem Ünalın, Ali Cevat Yüreklî), Ankara, 2011.
- YÜREKLİ Ali Cevat, *Ozanın Gönül Defteri*, Ankara, 2006.

